

для свого вираження; 2) концепт не має чіткої структури, він об'ємний, тому повністю його визити неможливо; 3) неможливо зафіксувати всі мовні засоби вираження концепту.

Н.Д. Арутюнова визначає такі основні принципи когнітивного моделювання концептів: 1) національна концептосфера є сукупністю категоризованих, опрацьованих, стандартизованих у свідомості народу концептів; 2) семантичний простір мови є частиною національної концептосфери; 3) актуалізація концепту передбачає включення його в мисленнєву діяльність; 4) презентація концепту є вираженням концепту в мові і різних текстових формах [1, с. 79].

Концепт виконує функцію заміщення. Він може бути заміником реальних предметів, а також лише деяких сторін предмета чи реальних дій, а також різного роду мисленнєвих функцій. Отже, функція заміщення відіграє важливу комунікативну роль у процесі спілкування.

У кожної людини є свій індивідуальний культурний досвід, запас знань і навиків, якими визначається багатство значень слів і багатство концептів тих значень, а інколи їх бідність, односторонність. У кожної людини є своє коло асоціацій, відтінків значення і, у зв'язку з цим, свої особливості потенційного добору концептів. Концептові як ідеальному об'єкту, що існує лише в нашій психіці, можуть відповідати цілком різні ментальні утворення. Тому не тільки різні мови концептуалізують світ по-різному, але й за одним і тим самим словом однієї мови можуть стояти цілком різні концепти.

Отже, багатство мови визначається не тільки багатством словникового запасу та граматичними можливостями, але й багатством концептуального світу, концептуальної сфери. Комплексне вивчення ментальних і мовних особливостей концептів є однією з актуальних проблем сучасної лінгвістики і потребує подальших досліджень.

Список літератури

1. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека / Арутюнова Н. Д. – М., 1999.
2. Залевская А. А. Психолгвнистический подход к проблеме концепта / А. А. Залевская // методологические проблемы когнитивной лингвистики. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 2001.
3. Кубрякова Е. С. Об одном фрагменте концептуального анализа слова память / Е. С. Кубрякова // ЛАЯ. Культурные концепты. – М., 1991.
4. Кубрякова Е. С. Об установках когнитивной науки и актуальных проблемах когнитивной лингвистики / Е. С. Кубрякова // Известия АН. Серия : Литература и язык. – 2004. – Т. 63. – С. 31–37.
5. Русанівський В. М. Мовна картина світу в етнокультурній парадигмі / В. М. Русанівський // Мовознавство. – 2004. – № 4. – С. 1–96.
6. Селивестрова О. Н. Когнитивная семантика на фоне общего развития лингвистической науки / О. Н. Селивестрова // Вопросы языкознания. – № 6. – М., 2002. – С. 28–34.
7. Яснівська О. В. Про межі термінів поняття і концепт у сучасній когнітивній лінгвістиці / О. В. Яснівська // Вісник Львів. ун-ту. – Серія філологічна. – 2003. – Вип. 30. – С. 87–92.

В.М. Костенюк (Чернівці)

КАТЕГОРІЇ ПРОСТОРУ В СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ: ОСНОВНІ ПІДХОДИ

Здійснено систематизацію основних підходів до інтерпретації категорії простору в сучасній лінгвістиці з позиції антропоцентризму.

Ключові слова: *категорія простору, антропоцентризм, орієнтованість, мовна модель простору.*

Осуществлена систематизация основных подходов к интерпретации категории пространства в современной лингвистике с позиции антропоцентризма.

Ключевые слова: *категория пространства, антропоцентризм, ориентированность, языковая модель пространства.*

The present paper is a study of the analysis and systematization of major approaches to interpretation of the category of space in modern linguistics; its meaning from the anthropological point of view is under consideration.

Key words: *category of space, anthropocentrism, orientation, linguistic model of space.*

Інтерес до мовних одиниць із просторовим значенням зростає у когнітивній лінгвістиці, що пов'язано з розвитком категоризації картини світу та дослідженням шляхів її вербалізації. Проте, незважаючи на цілу низку праць як вітчизняних, так і зарубіжних мовознавців (В. фон Гумбольдт (2000), М. Бреаль (1899), А. Ніколова (2003), Ю.С. Степанов (1985), О.В. Мякшева (2007), М. Ющенко (2007), Л. Сарда (1999), К. Ванделуаз (2004)), присвячених дослідженню мовної природи категорії простору, серед них досі немає узгодженості в розумінні лінгвістичної природи цієї категорії.

Мета даної розвідки — проаналізувати основні підходи до інтерпретації категорії простору в сучасній лінгвістичній науці. Поставлена мета передбачає виконання таких **завдань**:

- розглянути особливості вираження категорії простору засобами мови;
- проаналізувати основні підходи до інтерпретації категорії простору з позицій антропоцентризму.

Актуальність роботи зумовлена відсутністю єдиного комплексного лінгвістичного підходу до вивчення категорії простору та необхідністю поглиблення лінгвокогнітивного напрямку в сучасному мовознавстві.

Об'єкт дослідження — тлумачення категорії простору з точки зору антропоцентризму.

Предмет дослідження — категорія простору та її мовне вираження як результат відображення у свідомості носіїв мови.

Матеріалом дослідження слугували праці вітчизняних та зарубіжних мовознавців у руслі когнітивної лінгвістики та функціональної семантики.

Методологічною базою даної статті став метод лінгвістичного спостереження, який дав змогу осмислити лінгво-філософську природу основних сучасних лінгвістичних підходів до розуміння категорії простору.

У сучасному мовознавстві існує п'ять основних підходів до вивчення поняттєвого апарату категорії простору: 1) когнітивний, 2) семантичний, 3) топологічний, 4) системний, 5) культурологічний.

Найбільш детально в лінгвістичній науці представлений когнітивний підхід. Представники когнітивної лінгвістики [1, с. 25–30; 7, с. 3–23; 8, с. 400; 20, с. 182–190] наголошують на когнітивних витоках мовної категоризації та розглядають категорію простору в мові як проекцію на її площину сукупності елементів і уявлень про їх зовнішні відповідники, що відбиваються у свідомості людини.

Уміння людини орієнтуватися у просторі репрезентовано в мові й виражає її когнітивну здатність співвідносити реалії світу з антропоцентрично встановленими параметричними категоризаторами простору. Просторова абстракція в мовній семантиці проектується на три осі системи координат:

„вгору — вниз”, „уперед — назад”, „праворуч — ліворуч”.

Постійне усвідомлення свого місця у фізичному світі, вимірювання, вивчення та оцінка різних параметрів простору дали змогу людині максимально адаптуватися до навколишнього середовища. Така адаптація викликала необхідність у кодуванні просторових властивостей та відношень на рівні слів і конструкцій. Проте найбільше топологічність поняття простору проявляється в семантиці просторових прийменників, які схематизують відношення між об'єктами [6, с. 112] і фіксують значення місць та зон простору в обраній системі координат [4, с. 121].

Для прикладу можемо взяти прийменники просторового орієнтування [20, с. 180], що є результатом антропоцентрично-орієнтованої моделі комунікації, в якій людина розглядається як основний орієнтир і де вона спілкується в основному за своєю схемою „тет-а-тет”. Значення цих прийменників в основному пов'язані з деякими органами спілкування, орієнтування та їхнім функціональним призначенням, що дозволяє класифікувати їх відповідно за такими когнітивними параметрами:

1) поле зору; 2) вертикальне орієнтування; 3) горизонтальне орієнтування; 4) досяжність та ін. [20, с. 187].

Представники семантичного підходу [8, с. 22; 9, с. 145–171; 14, с. 234]. актуалізують у своїх дослідженнях вивчення загального змістового наповнення мовних форм, смисловий бік категорії простору в мовному розумінні. Таке базове поняття природної мови, як простір, формує концептуальну основу мовної структури. В процесі аналізу мовної концепції категорії простору лінгвісти відзначають специфічний характер сприйняття та кодування просторових відношень у людській свідомості і в мові, паралелізм в організації чуттєвого та мовного досвіду [8, с. 23].

Фізико-топологічний підхід [6, с. 200; 11, с. 15; 12, с. 311; 13, с. 122] передбачає вивчення категорії простору в аспекті неперервності та незмінності властивостей. Вчені [12, с. 311; 13, с. 122] неодноразово підкреслювали, що в основі пізнання світу людиною лежать саме просторові сприйняття і значення, на базі яких розвинулося згодом усвідомлення інших типів зв'язків та залежностей предметів навколишньої дійсності [6, с. 112]. Варте уваги в даному випадку трактування „постійних орієнтирів” С.І. Жолобова [5, с. 87]. За його словами, у горизонтальній площині – орієнтири змінні та дуже відносні. Натомість, у вертикальній площині вони обов'язково присутні і є постійними, а також зумовлені особливою роллю, яку відіграє вертикальність у житті людини. Це та площина, вважає автор, у межах якої діє сила тяжіння. Окрім цього, людина, середовищем існування якої є поверхня землі, переміщається, як правило, у вертикальному положенні, будучи орієнтованою на площину дії сили тяжіння. Оскільки сила тяжіння діє завжди, то вертикальна площина і закріплені в ній орієнтири – постійні та абсолютні [9, с. 65].

В основі четвертого, системного підходу [6, с. 200; 16, с. 181] лежить уявлення про категорію простору як цілісну множину об'єктів у сукупності відношень і зв'язків між ними, тобто уявлення про категорію як систему. Основною практичною сутністю вищезгаданого системного підходу є його структурний аспект. Прихильники цього підходу [4, с. 121; 8, с. 332] акцентують свою увагу на внутрішній організації її елементів, на виявленні характеру зв'язків між цими елементами, їх підпорядкованості.

Завданням представників культурологічного підходу [1, с. 25–30; 14, с. 181] було визначити вплив просторових уявлень на формування національного менталітету. У кожній мові існує чимало внутрішніх лексично не виражених концептів, які відображають денотати національної дійсності. Наявність чи відсутність концепту ніяк не пов'язана з наявністю чи відсутністю референта, що зумовлює його виникнення, оскільки концепти з'являються внаслідок відображення дійсності свідомістю і залежать від дійсності, а не від мови [1, с. 29]. Таким чином, просторовий фрагмент мовної картини світу у свідомості носіїв різних мов включає різноманітний набір засобів для свого вираження [11, с. 15].

Таким чином, концептуальна значимість та функціональне навантаження категорії простору сприяли формуванню суто лінгвістичного підходу до вивчення його змістового наповнення, структури, когнітивних особливостей і національно-культурного компонента. У ході критичного аналізу встановлено, що функціональна категорія простору має антропоцентричні витоки своїх основних координат. Когнітивний компонент значення лексичних одиниць на позначення простору відтворює універсальну модель існування категорії в мовній інтерпретації та вказує на такі її смислороджувальні властивості, як симетрія, топологічність, континуальність, орієнтованість та здатність до семантичних трансформацій у межах загальної частини значень мовних форм.

Список літератури

1. Ачкасов В. А. От образа языкового к художественному: [опыт учителя рус. яз.] / В. А. Ачкасов // Русская словесность : науч.-теорет. и метод. журн. – 2005. – № 4. – С. 25–30.
2. Всеволодова М. В. Способы выражения пространственных отношений в современном русском языке / М. В. Всеволодова, Е. Ю. Владимирский. – М. : Либроком, 1982. – 224 с.
3. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию / Вильгельм фон Гумбольдт. – М. : Прогресс, 2000. – 400 с.
4. Золотова Г. А. Синтаксический словарь. Репертуар элементарных единиц русского синтеза / Г. А. Золотова. – М. : Эдиториал УРСС, 2006. – 440 с.
5. Жолобов С. И. О семной структуре английских глаголов определенно-направленного перемещения в пространстве / С. И. Жолобов // Вопросы морфологического и семантического анализа лексики в германских языках : межвуз. сборник науч. статей. – Горький, 1983. – С. 87.
6. Кобозева И. М. Как мы описывали пространство, которое видим: проблема выбора ориентира / И. М. Кобозева // Труды международного семинара „Диалог-95” по компьютерной лингвистике и ее приложениям. – Казань : Наука, 1995. – 237 с.
7. Кравченко А. В. Когнитивные структуры пространства и времени в естественном языке / А. В. Кравченко // СЛЯ. – 2002. – Т. 55. – № 3. – С. 3–23.
8. Кубрякова Е. С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е. С. Кубрякова. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 555 с. – (Институт языкознания РАН).
9. Лотман Ю. М. Поэтический мир Тютчева / Ю. М. Лотман // Избр. статьи : в 3 т. – Т. 3. – Таллинн : Александра, 1993. – С. 145–171.

10. Мякшева О. В. Пространство в языке и речи. Специфика газетных текстов / О. В. Мякшева // Вестник Московского университета. – М. : Изд-во Моск. ун-та. – 2007. – (Сер. 9, Филология) – № 5. – С. 97–107.
11. Николова А. Д. Категория пространства, ее языковая репрезентация и лингвистическое описание [электронный ресурс] / А. Д. Николова // Режим доступа : Bulkun Rusistics: <http://www.russian.slavica.org/printout113.html>.
12. Пространство, время, движение / [под. ред. И. В. Кузнецова]. – М. : Наука, 1971. – 624 с.
13. Пространство и время / [авт. текста Парнюк М. А., Причепий Е. Н., Огородник И. В.]. – К. : Наук. думка, 1984. – 294 с.
14. Степанов Ю. С. В трехмерном пространстве языка: Семиотические проблемы лингвистики, философии, искусства / Ю. С. Степанов ; под ред. В. П. Нерознак]. – М. : Наука, 1985. – 335 с.
15. Тищенко О. В. Обрядова семантика у слов'янському мовному просторі. – Київ: Видавничий центр КДЛУ, 2000. – 236 с.
16. Цивьян Т. Имя места в контексте Балкан / Т. Цивьян // Балканско езиковедие. – София : Балкан, 2006. – №45 (1). – С. 181–190.
17. Ющенко М. П. Концептуалізація простору у французькій мові : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.05 / Ющенко М. П. – К., 2007. – 195 с.
18. Breal M. Essai de semantique / Michel Breal. – Paris : Hachette, 1899. – 372 p. – (Science de significations).
19. Sarda L. Contribution à l'étude de la semantique de l'espace et du temps: analyse des verbes de déplacement transitifs directs du français [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.persee.fr>.
20. Vandeloise C. L'espace en français. Sémantique des prépositions spatiales / Vandeloise C. – Paris : Éditions du Seuil, 1986. – 253 p.

І.А. Котова (Харків)

КІНОДИСКУРС: ЕВОЛЮЦІЯ ОБ'ЄКТА І ПІДХІД ДОСЛІДЖЕННЯ

Кінодискурс розглядається як об'єкт лінгвістичного аналізу. Здійснюється огляд сучасних підходів до вивчення кінодискурсу та обґрунтовується доцільність залучення когнітивно-дискурсивного підходу до його вивчення.

Ключові слова: кінодискурс, когнітивний підхід, явища off-line та on-line.

Кинодискурс рассматривается как объект лингвистического анализа. Представляем обзор точек зрения, с которых изучается данный объект, обосновывается целесообразность использования когнитивно-дискурсивного подхода к его изучению.

Ключевые слова: кинодискурс, когнитивный подход, явления off-line и on-line.

The article is concerned with the problem of defining film discourse as an object of linguistic analysis. The author lists perspectives on the present object as well as substantiates the reasonability of applying the cognitive approach to discourse analysis.

Key words: film discourse, cognitive approach, off-line and on-line phenomena.

Дискурс є центральним поняттям більшості лінгвістичних досліджень вітчизняної науки. Він розглядається з позицій прагма- та когнітивної лінгвістики, вивчаються різноманітні аспекти його функціонування: стилістика, вербальні й невербальні складові, національно-культурна специфіка, жанрові особливості [2]. Інтерес до явищ, що створюють дискурс, а також розвиток когнітивно-дискурсивної парадигми зумовлюють **актуальність** дослідження кінотворів саме з позицій дискурсології у когнітивному аспекті. **Метою** презентованої роботи є окреслення проблеми та аналіз ступеня її дослідженості в сучасній лінгвістиці, для чого виконуються такі **завдання**: визначити об'єкт дослідження та запропонувати новий підхід до вивчення проблеми.

Об'єктом дослідження є кінодискурс. Оскільки існують різні підходи до визначення дискурсу, об'єкт потребує уточнення. За В.Є. Чернявською, підхід до дискурсивного аналізу з позицій функціональної лінгвістики передбачає роботу з текстом, оскільки початковим етапом дискурсивного аналізу є рівень конкретної мовної реалізації дискурсивного змісту, тобто, рівень тексту [10, с. 89–90].

Власне дискурсивний аналіз починається з проєкції психологічних, політичних, національно-культурних, прагматичних та інших факторів на елементи змістовно-сислової та композиційно-